

לימודים מפרשיות השבוע - עובדות והנהגות של גדולי המוסר צוק"ל

הערה: בכל גליון יש עצות טובות ומועילות, או שורות שהיית רוצה לזכור. כדאי מאוד לציין אותם, או לרשום אותם בפנקס מיוחד. ועל זה נאמר: אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ. (ויכידוע מהרמב"ן).

בטחון שבועי

אור חדש על מתיקות דרך "ויגבה לבו בדרכי השם" במשנת נובהרדוק. מהגה"צ רבי יהודה מאנדל שליט"א משה"ת לייקווד יצ"ו

שבועי של פסח – אחרי מות שנה ב' גליון 21 לע"נ מרת חוה בת ר' פינחס ע"ה ולזכות ר' מ.ב.א. שיחי'

אם איננו בוטח בד' בוטח בזולתו (חוה"ל ריש שער הבטחון)

למען תספר באזני בנך ובן בנך – המסר הנצחי של י' המכות

אם נשים לב נראה שבכל המכות הקב"ה הראה שא"א לסמוך ולבטוח על מה שטבעם של בני"א לסמוך. והנה במצרים הקב"ה עשה טבע (עד היום) שפעמיים בשנה הנילוס עולה על גדותיו ומשקה כל סביביו, ולכן עשו יאורים ארוכים להביא את המים למרחקים. ובזה היה עיקר פרנסתם. (כדפרש"י במכת דם). והמצרים, לא רק שסמכו על זה, אלא אף חשבו שיש לנילוס (ולפרעה) כח מעל הטבע והיו עובדים אותו.

במכת דם הקב"ה הראה איך שכח זה הוא אפס, וכאילו מת! ומימיו דם עם ריח נורא (ובאש היאור). ובזה הראה שאין שום אלהות ביאור, ואי אפשר לסמוך על היאור! וכן **במכת צפרדע** השם ית' גילה להם שאותו יאור – "המטיב להם", כבר אינו מטיב להם אלא שולח עליהם צפרדעים מציקים באופן בלתי נסבל.

אדם בוטח גם על האדמה שהוא חי עליה – גם לגור שם, וגם לגדל תבואה ופירות, וגם להרגשת שלווה כשהוא נמצא בתוך עירו. הקב"ה הפך את כל האדמה **לכנים** (בעומק אמה! שמות רבה סוף פרשה י') להראות שרק הוא מחזיק אותנו על האדמה (ברוך... רוקע הארץ על המים). וגם **במכת ערוב** כשהעיר והבית נתמלאו ערוב, ראו שאף על המקום שלהם אי אפשר לסמוך.

הם בטחו על הבהמות, לצמר, לחלב, לבשר ולרכיבה ולחרישה. **במכת דבר** ראו שגם בזה א"א לבטוח. אדם בוטח מאוד על גופו שיוכל לעשות בו את כל פעולותיו, - **כחי ועצם ידי** – ובמכת שחין ראו שהגוף ג"כ מרד בהם. ובזה יובן שדוקא כאן כתוב ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה. הם בטחו בגוף שלהם, ועוד יותר בחכמים הגדולים שהיו במצרים, וכאן גם החכמים אינם שוים מאומה, ואיבדו את כל כבודם.

הם היו עובדים את צבא השמים (כוכבים ומזלות) וב**מכת ברד** ראו שגם השמים שולחים עליהם מכות אדירות עם קולות אלקים. ואח"כ הרוח הביא אתו עננים גדולים של **ארבה**, כי גם הרוח ביד השם להיטיב או ח"ו להרע. השמש, שכל אחד בטוח שיבא הבקר ויהי' אור, גם זה לימדנו השם שרק עליו ית' נוכל לבטוח שיהי' לנו אור ולמצרים הי' **חשך** על אף השמש!

העבודה זרה החמור ביותר, הוא כשאדם אינו מפחד מהמות, וממה שיצטרך לתת דין וחשבון לפני בוראו, **במכת בכורות** הגיעו למסקנא ש... כולנו מתים!

הלימוד מכל זה הוא בשבילנו - אין לנו לסמוך על המים בברז, ולא על חברת החשמל, ולא על הקופת חולים, או הצבא והמשטרה, או הכסף שלנו, או העבודה, ולא על הבית או על המדינה או על כח גופינו וחכמתינו, וגם לא על ידידנו. כל זה ראינו שלא מועיל מאומה כשהקב"ה אין עומד שם, ואנחנו חייבים להכניס ללב שלנו שאין לנו להשען אלא על אבינו שבשמים!

ההצלחה האמיתית היחידה בעוה"ז הוא רק הקשר שיש לנו עם השי"ת. וזה בנוי על בטחון בו ית' לבדו. וזהו התפקיד העיקרי של היהודי להכנס לרשות היחיד עם השי"ת, ולהשתדל כמה שיותר להיות במצב נפלא זה. **כשנצא מעולם הזה**, לא ניקח שום דבר מכל העולם הזה. כמה שהיינו עסוקים עם הקב"ה לבד בעוה"ז, נזכה להתענג בעוה"ב. וכמה שהיינו מחוברים לעוה"ז, יותר קשה לעוה"ב. אנחנו לא מלאכים ואם השתדלנו, ולמדנו אמונה ובטחון אז אנחנו כבר צדיקים!

ולא יאכל חמץ

כתב הנצי"ב, שמצה מבטא את הפשוט – בלי תערובת מבחויץ. בפסח שלמדנו את האמונה, אנחנו מחזקים ענין זה – שהכל נעשה ע"י הקב"ה, ואין לנו לחשוב שיש איזה תערובת של השתדלות בשר ודם שבאמת פועל משהו. הכל רק בידים של הקב"ה – כמו המצה הפשוטה.

ויתכן שלכן החמירה התוה"ק כ"כ לחייב כרת על אכילת חמץ כי החמץ הוא באמת ניתוק מהקב"ה – שמערכים כח בשר ודם ולא זוכרים שאם ד' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו – הרי שהשם הוא באמת הבונה, ומי שחושב אחרת הרי הוא באמת מנותק מהאמונה ומהש"ת.

וחמשים על בני ישראל

רש"י פי' חמושים – מזוינים (ועל ילקוט - רמז רכ"ז - שהיו מזוינים בחמש מיני כלי זיין). עוד פרש"י, שרק א' מחמשה מעם ישראל יצאו מצרים, כי ארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפילה. ויש לשאול - למה היו צריכים כלי זין מיד ביציאתם, הרי מיד בקריעת י"ס נצטוו - "ד' ילחם לכם ואתם תחרישון". ואם לקחו עכשיו בשביל המשך נסיעתם במדבר, א"כ למה התורה הזכירה את הכלי זין כאן.

עוד יש לשאול באיזה זכות יצאו הארבעה חלקים מצרים, כיון שגם הם חטאו אח"כ בעגל ועוד ועוד חטאים. ויש לפרש בדרך דרוש, שתכלית יציאתם מצרים, הרי היה כדי לעבוד את השי"ת. **עבד השם הוא זה שמזוין ומוכן להלחם עם היצה"ר.** להלחם עם היצה"ר צריך כמה מיני כלי זין. ואפשר שלזה מרמז המדרש שהיה להם חמש מיני כלי זין, - חמשה כלי זין רוחניים (כגון תפילה, בטחון וכו').

ולפי"ז שני הפירושים ברש"י הולכים ביחד. רק חמשית של עם ישראל היו עובדים ומוכנים להלחם עם היצה"ר. ארבעה חלקים לא היו מוכנים, ולכן הם מתו בשלשת ימי אפילה. לרמז שמי שאינו נלחם עם היצה"ר - הוא חי בחשך ובלי תכלית בחייו.

אבל אלה שיצאו, אף הם אח"כ נכשלו בחטאים, זה אינו מוציאם מגדר עבדי השם. כי עיקר הגדרת עבד השם הוא מי שמשתדל, ושבע יפול צדיק וקם - **וזה מעיקרי ההגדרה של צדיק שהוא נופל, אלא שאינו מתייאש, וממשיך לקום ולהלחם.**

ולכן אם יש לך קשיים ונסיונות בכעס ותאוה, או שאתה מרגיש שאינך מתפלל או לומד כמו שהיית רוצה, או קשיים בבין אדם לחבירו, או בבטחון. אז אם אתה "לוחם", ולא התייאשת, תדע שאתה אדם גדול ומהחמושים שהיו ראויים לצאת מצרים.

אחרים שנראה שלהם הכל בא בקלות ברוחניות, הם באמת קטנים יותר ממי שצריך להלחם, לפום צערא אגרא. אלה שקשה להם, נראה שהם מקבלים פחות כבוד, אבל באמת הם הגבורים האמיתיים!

ובני ישראל יוצאים ביד רמה – (ההכנה לשירה)

כתב הרמב"ן (על הפסוק – וחמושים עלו) וזה לשונו: סיפר הכתוב שיצאו ביד רמה וחשבו להיות גאולים ולא הלכו כדמות עבדים בורחים. עוד כתב על הפסוק ויוגד למלך מצרים כי ברח העם – וזה טעם ובני ישראל יוצאים ביד רמה. **שעשו להם דגל ונס להתנוסס, ויוצאים בשמחה ובשירים בתוף ובכנור**, כדמות הנגאלים מעבדות לחירות, לא כעבדים העתידים לשוב לעבודתם, וכל זה הוגד לו. עכ"ל. (והכוונה שע"ז ראה שאינם מתכוונים לחזור למצרים לאחר שלשה ימים).

כמה גבורה ורצון חזק היה לעם ישראל, כדי לצאת באופן זה! הרי זה כבר מאות שנים שהם עבדים מושפלים, שבורים ורצוצים בידי המצרים בכל צורה אפשרית. ובין לילה פתאום יש להם את הכח לעמוד עם גב זקוף כאנשים גבורים ובני חורין.

אז ישיר – והעצה להתחזק

למה בלשון עתיד? יתכן שזה מרמז לנו שתמיד אנו חייבים לשיר להקב"ה! זהו המציאות של היהודי לשיר לפני השם!! גם לאחר קריעת ים סוף אנחנו חייבים להמשיך לשיר. ובאמת כל יום אנו אומרים פסד"ז ואז ישיר.

בחובת הלכבות בפתיחה לשער הבטחון כ' וכל אשר יבאנו מאת האלקים יהיה לו לששון ולשמחה! מי שאינו מרגיש שרוצה תמיד לשיר ולרקוד, זהו סימן שאינו חי עם הקב"ה, והוא צריך הרבה חוה"ל, שער הבטחון, או ספרים אחרים, לדעת האמת – שהכל לטובה כי יש בעה"ב טוב!

כשיהושע העמיד את השמש, אמר שמש בגבעון דום ופרש"י שם (יהושע י' י"ב) דום מלומר שירה, וכל זמן שהוא דומם, עומד ואינו מהלך, שבכל עת הילוכו אומר שירה. עכ"ל רש"י. ומבואר כאן יסוד נפלא – שהחיים והשירה חייבים להיות ביחד, ואם אין שירה, אין חיים!

דום הוא גם דומיה שהוא מלשון מות (ערש"י ברכות ה' ע"א ד"ה ודומו סלה). יהודי צריך תמיד לשיר! זהו החיים שלנו – "יהודי" לשון הודיה ושירה!

ההודיה להשם חשוב בשבילנו כמו אויר לנשימה! כל הקשיים באים מחסרון הודאה להשי"ת. מתוך שמחה וההודיה מביא כל הישועות!

עוד אפשר לומר שמרומז באז ישיר לשון עתיד, שכמו שאז היינו במצב שלא היה שום דרך טבעי להנצל – המצרים מצד אחד, והים מצ"א, והמדבר וחיות רעות מצד אחד, כן יהי' תמיד מצבים כאלה לעם ישראל ולכל יחיד ויחיד, מצבים ש"לא שייך" לצאת מהם, והשי"ת תמיד יעזור לנו ושוב נשיר שירה! הח"ח כתב וז"ל והנה העצה לחזק נפשו בענין זה הוא שיתבונן תמיד על זמן העבר מימי חייו, כמה עשרות שנים היה עד כה ובחסד השי"ת לא היה חסר לו אפילו יום אחד מאכילה ושתייה ומלבוש וכדומה, וא"כ מה לו לדאוג על זמן של להבא שאינו יודע מספר ימי חייו אפילו על יום אחד, מסתמא כשם שעזרו השי"ת ברחמיו עד כה יעזרנו ג"כ מעתה ולהבא! עכ"ל הזהב.

כמה "גאוה כשירה" נצרך לכל אדם ובמיוחד ללב נשבר! דוקא כשאתה עובר תקופה קשה, ואתה מרגיש שבור – זה הזמן להתחזק בבטחון ולדעת חשיבותך בעיני השם. גם כשאתה מרגיש ששונאים אותך, או שאנשים אינם מעריכים אותך, או מיואש על ידי עבירה שעברת, דוקא אז תחזק את בטחונך בהשם ותתנהג דוקא להיפך – ביד רמה! כי כל מי שרוצה להתחזק הוא חשוב עד אין שיעור, ואם הוא בוטח אז בהש"ת וברוב חסדו לכל אחד בכל מצב, הרי הוא באמת ראוי לצאת ביד רמה!

דבר נפלא מצינו בהפטרה של פ' בשלח, בילקוט כתוב שבעלה של דבורה היה עם הארץ. היא שלחה אתו פתילות לבית המקדש ובשכר זאת הקב"ה אמר שהיא תהיה נביאה ושופטת, והרבתי תורה באופן מיוחד. רואים שבמקום להצטער ולהתייאש ממצבה שלא זכתה לבעל ת"ח, היא עשתה מה שבידה וזכתה להכלל!!

מה עושים כשבכל זאת מיואשים.

גם אם אתה במצב שבחלק מהדברים קשה לך להרגיש מחוזק, אעפ"כ תדע לך שההרגשה הזאת הוא נחשב כייסורים, שהם מכפרים על העבירות הקשות ביותר. וא"כ גם בזה תלמד לראות טוב.

שמעתי על קבוצה של נובהרדוקער'ס שדוקא כששמעו בשורה קשה, התחילו לרקוד, כדי להשיב אל לבם שבאמת הכל לטובה! כולנו בצבא השם וצריכים לדעת שכל מה שאנו עוברים בחיינו, הכל נסיונות, ולטובה. וכמה שנבין שזה טוב, כך יצא מזה יותר טוב.

חייב אדם לומר בשבילי נברא העולם. חיוב זה כולל כל אחד ואחד, ואם אתה מרגיש שאתה פחות מכולם, אתה חייב לשנן לעצמך **שאתה טוב יותר מכולם וחשוב יותר מהם!** אם בשביל הנסיונות שאתה עובר ובכל זאת ממשיך לעבוד את השם, ואם בשביל הרבה דברים נפלאים שעשית בעבר, או שבמצב שלך, הרי כל התגברות קטנה שוה הרבה יותר מכל הפעולות של הצדיק הגדול ביותר! וכן אמר הגה"צ ר' נתן וואכטפויגעל זצ"ל לא' מהשבורי לב שדאג על עוונותיו, שיאמר לעצמו שוב ושוב **"אני הצדיק הגדול ביותר!"**

כשנראה לך שאינך מצליח בשום דבר אז תכריז לעצמך "אדרבה!! אני המוצלח הגדול!!" ובאמת היצה"ר אומר לאדם שזה גאוה, אבל למי שטבעו להיות שפל בעיניו, הוא צריך לדעת **שזהו שבירת המדות!!!** ובכוחו לחולל ניסים! אדם שמרגיש פחות מכולם, אינו יכול לעשות חסד עם אחרים. הוא צריך קודם לרומם את עצמו, וכמו שאמר הגה"צ רבי אביגדור מילר זצ"ל – **שצריך לחשוב – "אני געוואלדיג (נפלא) והשני ג"כ געוואלדיג!"**

פ' אחרי מות – קטרת

ההקדמה לכל עבודה – מצב של שמחה ובטחון

הקטרת היא במעלה נשגבה, ברוחניות ובגשמיות. הריח של הקטרת היה נפלא. וגם ידוע שהקטרת מעשרת (יומא כ"ו ע"א). במדרש תנחומא – תצוה (י"ד) מהו קטרת – ק' קדושה, ט' טהרה, ר' רחמים, ת' תקוה – והיינו בטחון. ובזוה"ק פרשת ויחי (רכ"ט; בסופו) מפורש שקטרת הוא עבודה של שמחה, וגם כתוב שם ששום מקטרג אינו יכול לעמוד בפני הקטרת. ובאמת בעל הלשם כתב לגבי בטחון **"אין דבר העומד בפני בטחון!!"** לפי"ז מובן מאוד שהקטרת מעשרת – כי מי שמתעלה בשמחה ובטחון בודאי זוכה לעשירות! הכהן נכנס ביה"כ ארבע פעמים לקדש הקדשים. והעבודה הראשונה שם היתה הקטרת. יתכן שזה בא ללמד – לפני כל עבודה שתעשה לפני ד', תבדוק שאתה נמצא במצב של שמחה ובטחון! פ' הרב וויינקראנץ זצ"ל (ראש הוועד של נובהרדוק בכורו פארק ומתלמידי נובהרדוק הוותיקים) אמר לי, שעד שלא למד הרבה מוסר – אינו מוכן לפתוח את הגמרא!

כמה חשוב שאנחנו נעבוד על שמחה ובטחון, לפני עבודות אחרות, הרי גם מי שיש לו ש"ס, או בעל חסד גדול או מדקדק במצוות, אם אין לו הכמות הנצרכת של שמחה ובטחון, הגוף שלו, ומצבו הרגשי והנפשי, יכולים ח"ו למרוד בו! או שיהפך לאדם נרגן ומתלונן – 'קוועטשער' – וזה מצב נורא. באירופא קרו לאדם כזה 'א זינדיגער' – 'הוטא' – כי מי שרואה רק רע כל היום אצל עצמו, בודאי רואה כן גם אצל אחרים, ובסוף רח"ל גם אצל ידיד נפש אב הרחמן! בטחון ושמחה הם היסודות, ויש אנשים שכדי להשיגם יצטרכו להשקיע זמן ניכר במוסר. **מי שמגיע לזה ע"י לימוד הש"ס – אשרי לו.**

ובאמת לבחורים ולאברכים צעירים צריכים לומר – שיש רק דבר אחד ויחיד – גמ' רש"י ותוס', וראשונים בעמל – רק תורה! רק תורה!! וגם אני שמעתי כן מרבתי. אבל בהמשך החיים כשהקב"ה מכניס אותך לנסיונות, אז אתה צריך לבדוק טוב – אם אתה באמת דבוק כ"כ בתורה עד כדי שאתה דבוק בהש"ת, ואין לך חסרון בבטחון ושמחה. או, (וכן הוא בדרך כלל) שאתה צריך לזה **מים רבים של חובות הלבבות!** כי עיקר העקרים יותר מהכל – הוא להיות מחובר להש"ת. ללכת כנגד העולם, ולשבת הרבה זמן עם חובת הלבבות זה נסיון לא קל. אבל אם אתה צריך את זה אז אין לך ברירה. ואתה צריך להיות 'מוסרניק!' ואם תעשה כן בודאי השי"ת ישמור עליך בהשגחה מיוחדת!! (ומי שמטבעו הוא 'קוועטשער' ועובד על עצמו להתגבר, שכרו כפול ומכופל!). ואחד מהעצות החזקות לעבוד ע"ז הוא להחליף את ה"כרטיס זיכרון" (memory card) במוחינו, מטבעינו לזכור את כל הדברים השלייליים, אנו צריכים למלאות את ראשינו בדברים טובים, ע"י שנרשום את כל סיפורי ההשגחה פרטית שבחיינו! (ועי' עוד בענין זה בסוף הגיליון).

הקב"ה רוצה להשפיע בלי גבול

ונשא השעיר עליו את כל עוונותם אל ארץ גזירה. בגמ' (יומא ס"ז.) מבואר שהיה קורע לשון של זהורית לשני חלקים. אחד קשר לסלע בראש ההר, ואחד בראש השעיר. ופריק, למה צריך חציו בראש השעיר, ומתריך כי אולי הלשון של זהורית ילבין עוד לפני שדוחף השעיר, ואז, מרוב שמחה, ישכח מלקיים המצוה של דחיפת השעיר מהצוק (וע"ש ברש"י).

אנחנו לומדים מכאן גודל אהבת השם אלינו, שכביכול אינו יכול לחכות עד שיגמור לקיים את המצוה לדחוף השעיר מהצוק, אלא מטהר אותנו מחטאינו עוד לפני גמר מצוה, טרם יקראו ואני אענה. וזה מיקל עלינו עבודת הבטחון. בספר העקרים כתב שהשי"ת אינו קמצן ח"ו. הוא רוצה להשפיע עלינו שפע רב, אלא שאינו יכול לעשות כן אם אין אנו בטוחים שאנו זכאים לשפע הרב.

בספר מדרגת האדם כתב שאם האדם מרגיש שאינו זכאי משום חטאיו וכדו', אז זהו מה שיהיה, והוא אשם לזה. שהוא הפסיק בטחונו בחסדיו של השי"ת. הקב"ה אוהב שנבטח בטובו וחסדו בלי שום תנאים, ואפילו רשע הבוטח בחסדי השם, חסד יסובבנו.

כח הבטחון – בדיוק כרצונך!

כבר ספרנו על קבוצת תלמידי נובהרדוק שעבדו על בטחון. הם נכנסו לביהמ"ד ללמוד ובטחו שיקבלו תרנגולת פטומה ויין ישן. (עי' כתובות ס"ז:). הם ישבו ולמדו ונכנסה אשה עם לחם בשבילם. הם סירבו. לקראת הערב נכנסה זקינה ובקשה מהם לבוא לאכול אצלה לכבוד היארצייט של בעלה. היא אמרה שהכינה תרנגולת פטומה ויין ישן!!

הם סירבו שוב. כיון שהם בטחו שיקבלו הכל בביהמ"ד. חצי שעה עברה והאשה הנדיבה הגיעה עם כל מה שהכינה כיון שהיא לא מצאה מנין במקום אחר! (מפי הרב יעקב ברמן שליט"א בשם הרב בן ציון ברוק זצ"ל ראש ישיבת נובהרדוק). גם כפרת יום הכיפורים וכן כפרת הקרבנות אינו אלא יחד עם בטחון שהם יביאו כפרה. אם היה מבעט בלבו וחושב שאין אלו מכפרים ח"ו אז באמת אין לו כפרה.

העיקר לא להיות "קוועטשער" (נרגן, מתאונן ומתלונן).

אדם שאינו מרוצה ממצבו ומוצא את עצמו מתאונן ומתלונן כסדר, אם על אנשים שמסביבו, על עבודתו, על חסרונותיו, או על אנשים ש"אינו אוהב" את דרכם וכו', הוא צריך לדעת שזהו מהחטאים החמורים ביותר. זהו ההיפך של בטחון, וזה מראה שאינו מרוצה מצורת החיים שהקב"ה קבע בשבילו, [לטובתו!] יסוד כל אמונתו מפקפק. יתכן שאדם זה השיג הרבה בחייו, אולי הוא גמר את הש"ס, או שמזכה את הרבים, או עוסק בצדקה וגמ"ח, אבל אם הוא "קוועטשער" אז הוא במצב רע לעתיד לבא. קרח והמרגלים היו אנשים גדולים ובכל זאת ע"י התלונות הפסידו הכל.

ולכן להרבה מאתנו חשוב כ"כ להשקיע זמן וכן בלימוד חוה"ל שער הבטחון ושער הכניעה, כדי לטהר לבינו לעשות רצון השם ולהכנע ולשמוח עם רצונו, ולא לחפש הרצונות שלנו [ואף אם נדמה לנו שרצונינו הוא להשיג רוחניות! הרוחניות האמיתית היא דביקות ברצון השי"ת!]. אפילו קצת פחות תלונות שוה כל הון - בשמים, ובמיוחד מי שבתבעו מתלונן, ומכריח את עצמו לחשוב ולדבר רק טוב.

ההצלחה הגדולה ביותר בעולם הוא להשיג קרבת השם ע"י בטחון, וקשר טוב ושמח עם השי"ת ע"י שהוא שמח בחלקו באמונה. וזהו הטעם שיש לנו כ"כ הרבה נסיונות וקשיים בחיינו, כי הקב"ה רוצה לגדל אותנו ע"י שנוכיח שאנחנו אוהבים אותו ית', ושמחים אתו, גם אם לכאורה יש לנו כ"כ הרבה "סיבות מוצדקות" להיות עצובים.

שמעו ותחי נפשכם! לשיעורי הרב - בקו חשגחה פרטית בטלפון 02-3011300 ובקו ישיר 02-3011906

או בקול הלשון בטל' 03-9290709 -1-4-93 לאנגלית 2, לאידיש 1, ללשה"ק 4

להארות והערות והשתתפות בהפצה: 0504154557 להפצה בירושלים: 0583223498 לקבל במייל: A7171474@GMAIL.COM

FOR BITACHON WEEKLY IN ENGLISH – thenewbitachonweekly@gmail.com